

17. §. Birodalmi városi kollégiumi tanácskozások

A birodalmi városi kollégiumban az a birodalmi város elnököl, amelyikben a birodalmi gyűlést tartják. Ha a birodalmi gyűlést nem birodalmi városba hívják össze, akkor az elnöklés a rajnai tábla első városát illeti meg. A városok is *két táblára* oszlanak ugyanis: a *rajnai* és a *sváb* táblára. Azon a rajnai, wetterai, szász és türingiai, ezen a frank, sváb és bajor birodalmi városok foglalnak helyet, amint az e paragrafus végén közölt lista mutatja.¹⁵³ Minden városnak egy szavazata van, és azt a rajnai és a sváb tábla tagjaitól felváltva kéri ki. Az elnöklő város szavaz utoljára. (...)

25. §. A birodalmi gyűlés időtartama

Régen a birodalmi gyűlések csak néhány napig, legfeljebb néhány hétig *tartottak*. A mostani azonban a fennforgó birodalmi ügyek sokasága és fontossága miatt már 1663 óta ülésezik, függetlenül attól, hogy Bajorország és Brandenburg 1670-ben kifogásolták elhúzódsát. Mindazonáltal több alkalommal *szünetelt*, nevezetesen 1699-ben, 1721-ben és 1728-ban. 1713-ban a pestis miatt Regensburgból Augsburgba, 1742-ben VII. Károly alatt Regensburgból Frankfurtba helyezték át. Az osztrák ház tiltakozott ez utóbbi, szükségtelen, haszontalan és veszélyes *áthelyezés* ellen, és birodalmi gyűlési küldöttségét Regensburgban tartotta, amíg végül – a most uralkodó császári fenség szerencsés megválasztása után – a birodalmi gyűlés 1745. október 14-én *újra ott gyűlt össze*. Miután a birodalmi gyűlés vége nem látható, és a törvények¹⁵⁴ publikációjára nincs mit várni, az egyes birodalmi gyűlési határozatokat¹⁵⁵ egyenként adják tudtul, és a birodalmi bíróságokat utasítják, hogy azok szerint ítéelkezzenek. A választófejedelmi kollégium már VII. Károly alatt indítványozta, hogy az eddig hozott birodalmi gyűlési határozatokat egy ideiglenes törvénygyűjteményben¹⁵⁶ foglalják össze. (...)

(Kurzer Inbegriff des deutschen Staatsrechts zum Unterrichts Sr. Königlichen Hoheit des Erzherzogs Josephi entworfen. In: Recht und Verfassung des Reiches in der Zeit Maria Theresias. Hrsg. Hermann Conrad, Köln und Opladen, Westdeutscher Verlag, 1964.)¹⁵⁷

(Poór János fordítása)

⇨ A CALAS-ÜGY

1762-ben – fia felakasztásának vádjával – kerékbe törték a protestáns Jean Calas-t, és meghurcolták a családját. Voltaire (1694–1778) az 1763-ban megjelent Értekezés a türelmességről című művében ismertette az esetet, és elemezte annak tanulságait. A munka 1765-ös kiadásában arról számolhatott be, hogy a családot utólag (1765-ben) ártatlannak nyilvánították. Az ügy illusztrációul szolgálhat Cesare Beccaria: A bűnökről és a büntetésekről című művének (lásd alább) időszerűségéhez. (P.J.) ⇨

(...)

Calas meggyilkolása, amit is 1762. március 9-én az igazságszolgáltatás pallosával hajtottak végre Toulouse városában, oly különleges esemény, hogy megérdemli korunk és az utókor figyelmét. (...)

¹⁵³ A listán 50 birodalmi város neve szerepel.

¹⁵⁴ Abschied.

¹⁵⁵ Reichsschlüsse.

¹⁵⁶ Interimsabschied.

¹⁵⁷ A könyv-, fejezet- és paragrafusszámok eligazítanak a szövegben, oldalszámok ezért nincsenek megadva.

A hatvannyolc éves Jean Calas több mint negyven éve kereskedőként kereste kegyerét Toulouse-ban; akik közelről ismerték, mind jó apának mondták. Protestáns volt, csakúgy, mint felesége és gyermekei, kivéve egyet, aki megtagadta az eretnek hitet, s kinek apja kis életjáradékot folyósított. Calas-tól oly idegen volt a társadalmi kötelékeket semmibe vevő vak fanatizmus, hogy beleegyezett fiának, Louis Calas-nak áttérésébe; egyébként harminc éve egy jámbor katolikus szolgálot fogadott házába, az nevelte valamennyi gyermekét.

Jean Calas egyik fia, Marc-Antoine, igen művelt ember volt; nyugtalan, komor és heves ifjúnak ismerték. A fiatalember, aki nem tudott érvényesülni, mert nem lévén tehetség a kereskedelemhez, ezzel a mesterséggel nem is kísérletezett, de ügyvédnek se mehetett, minthogy ehhez olyan katolikus okmányokra lett volna szüksége, amelyekkel nem rendelkezett, elhatározta, hogy végez magával, s szándékát közölte is egyik barátjával; miután elolvasta mindazt, amit valaha is az öngyilkosságról írtak, megerősödött szándékában.

Egy nap, amikor minden pénzét elkártyázta, úgy döntött, hogy végrehajtja tervét. A tizenkilenc éves Lavoisse, Marc-Antoine és az egész Calas család barátja, egy híres toulouse-i ügyvéd fia, akinek tiszta és szelíd erkölcei közismertek voltak, épp előző nap érkezett haza Bordeaux-ból,¹⁵⁸ s aznap este történetesen Calas-éknál vacsorázott. Az apa, az anya, nagyobbik fiuk, Marc-Antoine, s a kisebbik, Pierre, együtt érkezett. Vacsora után átvonultak egy kis szalonba; Marc-Antoine eltűnt; amikor az ifjú Lavoisse, indulni készülvén, Pierre Calas-val lement a lépcsőn, odalent, a bolt mellett megpillantották Marc-Antoine-t, aki felakasztva lógott az ajtón, egy szál ingben; ruhája összehajtogatva a pulton feküdt, inge gyűrten volt, haja meg volt fésülve, testén pedig egyetlen sebet, zúzódást sem láttak.

Nem térek ki mindazokra a részletekre, amelyekről az ügyvédek már beszámoltak, nem írok itt arról sem, hogy az apa és az anya kétségbeesett jajveszékelését a szomszédaiak is hallották. Lavoisse és Pierre Calas magánkívül orvosért és rendőrért rohant.

Míg a két fiatalember távol volt, az apa és az anya pedig zokogott és kiáltozott, csődület támadt a ház előtt. Toulouse népe babonás és lobbanékony: mindazokat a felebarátait, akik más hiten vannak, szörnyetegnek tekinti. Itt, Toulouse-ban történt egykor, hogy ünnepélyesen hálát mondtak Istennek III. Henrik haláláért, itt esküdtek meg, hogy felkoncolják azt, aki elsőként szót emel a nagy és jóságos IV. Henrik elismerése mellett. E városban ma is fényes körmenettel és örömtüzekkel emlékeznek meg minden évben arról a napról, amikor kétszáz esztendeje négyezer eretnek polgártársukat lemészárolták. Hiába tiltotta a tanács hat rendelettel is ezt az ocsmány ünnepet, a toulouse-iak évről évre megülik, akár egy dalosversenyt.

A csőcselékből egy fanatikus azt kiáltotta, hogy maga Jean Calas akasztotta fel fiát, Marc-Antoine-t. Csakhamar többen is ezt ordította, majd az egész tömeg átvette a vádat; volt aki hozzátette, hogy Marc-Antoine másnap át akart térni; hogy családja és az ifjú Lavoisse azért fojtotta meg, mert esküdt ellenségei voltak a katolikus vallásnak; hamarosan mindenki el is hitte amit beszéltek. Az egész város meg volt győződve arról, hogy a protestánsoknál hitelv, hogy az apának és az anyának meg kell gyilkolnia a fiát, ha az át akar térni.

Ha a kedélyek felgerjednek, semmi sem tudja lecsillapítani őket. A város lakói azt képzelték, hogy a languedoci protestánsok előző nap összegyűltek, szótöbbséggel megszavazták, hogy ki legyen szektájuk hóhérja, s a választás az ifjú Lavoisse-re esett, aki is huszonnégy óra leforgása alatt értesült megbízatásáról, s avégett sietett Bordeaux-ból Toulouse-ba, hogy segítségére legyen Jean Calas-nak, feleségének és Pierre fiuknak a barát, testvér, fiú meggyilkolásában.

David toulouse-i tanácsos, akit feltűzelt a szóbeszéd, s aki amúgy is érdemeket akart

¹⁵⁸ 1761. október 12-én. (Voltaire jegyzete.)

szerezni gyors intézkedéseivel, merőben törvénytelen és szabálytalan eljárást indított. A Calas családot, a katolikus szolgálot és Lavoisse-t nyomban bilincsbe verték.

Hamarosan monitóriumot adtak ki, mely semmivel sem volt kevésbé bűnös, mint maga az eljárás; sőt tovább mentek: Marc-Antoine Calas protestánsként halt meg, s ha öngyilkosságot követett el, lófarkon kellett volna végighurcolni a városon, s ennek ellenére a Saint-Étienne-templomból temették el, óriási pompával, noha a plébános tiltakozott a szentségtörés ellen.

Languedocban négy vezeklőtársaság működik, a fehér, a kék, a szürke és a fekete. A vezeklők hosszú csuklyát és posztó álarcot viselnek, amelyen két lyukat vágnak szemük számára; Fitz-James herceget, a tartomány parancsnokát is be akarták léptetni testületükbe, ám ő nem volt erre hajlandó. A fehér vezeklők oly ünnepélyes szertartást rendeztek Marc-Antoine Calas tiszteletére, mintha csak vértanúként végezte volna: soha egyetlen egyház sem ünnepelte nagyobb pompával igazi mártírjait, ám ez a pompa rettenetes volt: a hatalmas ravatal fölé mozgó csontvázat akasztottak, mely Marc-Antoine Calas-t jelképezte, egyik kezébe pálmaágot helyeztek, a másikba tollat, mellyel az eretnokség megtagadását kellett volna aláírnia, de mellyel valójában apja halálos ítéletét írta alá.

A szerencsétlen öngyilkost jóformán szentté avatták, s a nép csakugyan szentnek is tekintette; volt, aki segítségért fohászkodott, mások sírjánál imádkoztak, megint mások csodákért könyörögtek, sőt akadtak, akik elmondták, hogy milyen csodákat tett. Egy szerzetes kihúzta fogait, hogy maradandó ereklyét szerezzen. Egy nagyothalló, vakbuzgó asszony kijelentette, hogy harangzúgást hall. Egy szélhűdéses pap, miután hánytatót nyelt, meggyógyult. A csodatételekről jegyzőkönyvet vettek fel. E sorok írójának birtokában van egy irat, amely tanúsítja, hogy egy toulouse-i fiatalember megőrült, mert éjszakákon át imádkozott az újdonsült szent sírján, ám a csoda, melyért fohászkodott, nem következett be.

A bírák egy része tagja volt a fehér vezeklők társaságának: ettől a perctől kezdve Jean Calas sorsa megpecsételtetett.

Vesztét kiváltképp elősegítette, hogy közeledett az a roppant különös ünnep, amelyet a toulouse-iak évente megülnek a négyezer protestáns lemészárlásának emlékére; az 1762-es esztendő éppen a kétszázadik évforduló volt. A városban már ácsolták az ünnepség emelvényeit, s ez még tovább szította a nép amúgy is fölgerjedt képzeletét; nyíltan beszéltek, hogy a vesztőhely, melyen Calas-ékat kerékbe fogják törni, az ünnep legnagyobb ékessége lesz; azt is mondták, hogy maga a Gondviselés jelölte ki az áldozatokat szent vallásuk dicsőségére. Húszan is hallották e kijelentéseket, sőt ennél félelmetesebb szavak is elhangzottak. S mindez napjainkban történt, olyan időkben, amikor a filozófia igen sokat fejlődött! Olyan korban, amikor száz akadémia is munkálkodik az erkölcsök pallérozásán! Úgy látszik, a fanatizmus, felbőszülve az értelem újabb előretörésén, még ádázabban hadakozik ellene.

Nap mint nap tizenhárom bíró ült össze, hogy ítélkezzen a pörben. A Calas család ellen nem volt, nem is lehetett bizonyítékuk, ám az eltorzult vallás pótolta a bizonyítékokat. Hat bíró makacsul követelte, hogy Jean Calas-t, fiát és Lavoisse-t ítéljék kerékbe-törésre, Jean Calas feleségét pedig máglyahalálra. Hét, mérsékeltőbb bíró azt javasolta, hogy legalább vizsgálják meg alaposan az ügyet. Hosszasan, ismételten vitakoztak. Az egyik bíró, aki meg volt győződve a vádlottak ártatlanságáról, arról, hogy a bűncselekményt semmiképpen sem követhették el, határozottan mellettük foglalt állást: az emberiség buzgalmát szegezte szembe a szigorúság buzgalmával, s Calas-ék védőügyvédjének szerepét vállalta mindazokban a toulouse-i házakban, ahol a vallással visszaélő vakbuzgó emberek vádjai e szerencsétlenek vérért követelték. Egy másik, erőszakosságáról ismert bíró ugyanolyan hevesen beszélt a városban Calas-ék ellen, mint amilyen buzgón védte őket amaz. A botrány végül oly nagy port vert fel, hogy mindketten kénytelenek voltak lemondani, s vidékre vonultak vissza. Csakhogy különös balszerencse folytán a Calas-ék mellett állást foglaló bíró jó ízlésből megmaradt lemondása mellett, míg a másik visszatért a városba, s azok ellen adta szavazatát, akik fölött ítélkeznie nem lett volna szabad: ez a szavazat döntött a

keréketörés mellett, minthogy csak nyolc szavazat esett öt ellenében, mivel a hat ellenkező véleményt valló bíró közül az egyik hosszas viták után végül átpártolt a szigorú ítéletet követelők táborába.

Nézetem szerint, ha gyermekgyilkosságról van szó, s arról, hogy egy családapát a legszörnyösebb kivégzésre ítéljenek, az ítéletnek egyhangúnak kell lennie, hiszen egy ily iszonyatos bűn bizonyítékainak egyértelműnek kell hangzaniok: ilyen esetben a legkisebb kétségnek is vissza kell fognia a bíró kezét, aki halálos ítéletet akar aláírni. Értelmünk gyarlóságát és törvényeink fogyatékoságát nap mint nap észleljük; nyomorúságunk azonban akkor tűnik ki a legvilágosabban, amikor egyetlen szavazat dönthet egy polgár keréketöréséről. Athénban a szavazatok fele és ezenfelül még ötven szavazat volt szükséges a halálos ítélethez. Mi következik ebből? Amit amúgy is tudunk, ám hiába tudjuk: a görögök bölcsébbek és emberségesebbek voltak, mint amilyenek mi vagyunk.

Lehetetlennek látszott, hogy a hatvannyolc éves Jean Calas, akinek a lába régóta dagadt volt és gyenge, egymaga megfojtotta és felakasztotta volna átlagosnál erősebb, huszonnyolc éves fiát; e műveletben feltétlenül segédkeznie kellett feleségének, fiának, Pierre Calas-nak, Lavaisse-nek, valamint szolgájának. A végzetes estén valamennyien mindvégig együtt voltak. Ez a feltételezés azonban éppoly képtelen volt, mint a másik: hogyan tűrte volna el egy jámbor katolikus szolgáló, hogy a hugenották meggyilkoljanak egy fiatalembert, akit ő nevelt, mert az át akart térni az ő vallására? Hogyan jött volna Lavaisse Bordeaux-ból Toulouse-ba csakis avégett, hogy megfojtsa barátját, akinek állítólagos áttérési szándékáról fogalma sem volt? Hogyan emelt volna kezét fiára egy szerető anya? A fiatalembert, aki erősebb volt, mint ők együttvéve, hogyan fojthatták volna meg hosszú és heves viaskodás nélkül, anélkül, hogy halálkiáltásai összecsdécsék a szomszédokat, anélkül, hogy több ízben is megüssék, megsebezzenek, ruháit összeszaggassák?

Nyilvánvaló volt, hogy amennyiben csakugyan gyilkosság történt, valamennyi vádlott egyformán bűnös, hiszen egyetlen pillanatra sem hagyták egyedül egymást; nyilvánvaló volt, hogy nem lehettek bűnösök; nyilvánvaló volt, hogy az apa egymagában nem lehetett az – a bíróság mégis egyedül az apát ítélte keréketörésre.

Az ítélet indoklása éppoly képtelen, mint minden egyéb ebben az ügyben. A bírák, akik Jean Calas kivégzése mellett foglaltak állást, meggyőzték a többieket, hogy a gyöngy öregember nem bír majd ellenállni a gyötrelmeknek, s a kínpadon be fogja vallani a maga és cinkosai bűnét. Elképedve tapasztalták azonban, hogy Jean Calas a keréken haldokolva Istent hívja tanúsággul, hogy ártatlan, s arra kéri, hogy bocsásson meg a bíráinak.

A bírák tehát kénytelenek voltak újabb, az első ítéletnek ellentmondó ítéletet hozni, mely felmenti az anyát, Pierre fiukat, az ifjú Lavaisse-t és a szolgát; de mivel az egyik bíró megmagyarázta társainak, hogy ez az ítélet meghazudtolja az elsőt, s így önmagukat ítélik el általa, hogy mivel a feltételezett gyilkosság idejében mindvégig együtt volt mindenki, az életben maradottak felmentése cáfolhatatlanul bizonyítja a kivégzett apa ártatlanságát, végül úgy döntöttek, hogy fiát, Pierre Calas-t száműzik. A száműzetés elrendelése azonban éppoly következetlen és képtelen lépés volt, mint mind a többi: Pierre Calas ugyanis vagy bűnös volt, vagy ártatlan a gyilkosságban; ha bűnös volt, kerékbe kellett volna törni, akárcsak apját; ha ártatlan, nem lett volna szabad száműzni. Ám a bírák, megrémülve az apa szenvedéseitől és kivégzésétől, valamint attól, hogy megindító jámborsággal fogadta a halált, azt gondolták, hogy megmentik becsületüket, ha elhitetik, hogy fiának megkegyelmeztek, mintha csak a kegyelem nem lett volna újabb megsértése hivatali kötelességüknek; azt hitték továbbá, hogy e szegény, oltalom nélküli fiatalember száműzetésének semmi következménye nem lesz, ezért nem is olyan nagy igazságtalanság ahhoz képest, amit szerencsétlenül elkövettek.

Pierre Calas-t még börtönében megfenyegették, hogy amennyiben nem tagadja meg hitét, úgy fognak bánni vele, mint apjával: a fiatalember ezt eskü alatt vallja.

Amikor elhagyta a várost, találkozott egy térítő pappal, aki visszavitte Toulouse-ba;

egy dominikánus kolostorba zárták, s kényszerítették, hogy tegyen eleget a katolikus vallás minden előírásának: részben ez volt, amit akartak, ez volt apja véérének ára; azt hitték, hogy a vallás, amelynek meggyalázásáért bosszút kívántak állni, ilyképpen elégtételt kap.

A Calas lányokat elszakították anyjuktól, és kolostorba zárták. Calas-né, akire úgy szólván ráfröccsent férjének vére, aki karjaiban tartotta elsőszülött fiának holttestét, akinek második fiát száműzték, akit megfosztottak lányaitól, akinek minden vagyonát elkobozták, oly egyedül maradt, mint az ujjam, betevő falat nélkül, a leghalványabb reménységár híján, szörnyűséges balsorsának terhe alatt roskadozva. Akadt azonban néhány ember, aki alaposan megvizsgálva az iszonyatos ügy minden körülményét, olyannyira megdöbben, hogy unszolni kezdte a teljes magányosságba visszavonult Calas-nét, követeljen igazságot a trónus lábánál. A szerencsétlen asszony ereje fogytán volt, jóformán haldoklott; egyébként is angol születésű volt, fiatalon költözött a francia vidékre, s Párizs városának már a nevével is megrémült: azt gondolta, hogy az ország fővárosa még barbárabb hely, mint Languedoc székhelye. Végül is a kötelesség, hogy tisztázza férje emlékét és bosszút álljon érte, úrrá lett a gyöngeségén. Szinte haldokolva érkezett Párizsba. Csodálkozva tapasztalta, hogy szívélyesen és részvétellel fogadják, segítséget és könnyeket talál.

Párizsban az ész diadalmaskodik a fanatizmus fölött, bármilyen erős is az, míg vidéken a fanatizmus csaknem mindig legyőzi az értelmet.

A fővárosban Beaumont, a parlament híres ügyvédje vállalta Calas-né védelmét, s jogi szakvéleményt szerkesztett, majd tizenöt ügyvéddel aláíratta. A nem kevésbé ékesszóló Loiseau beadványt fogalmazott a család érdekében. Mariette, a királyi tanács ügyvédje, fellebbezést nyújtott be, amelynek érvei mindenkit meggyőztek.

A törvény és az ártatlanság e három önzetlen védelmezője az özvegynek engedte át kinyomtatott védőbeszédei jogdíját. Párizs és egész Európa szájalomra ébredt, igazságot követelt a szerencsétlen asszonynak: a közvélemény jóval előbb meghozta a felmentő ítéletet, mintsem a királyi tanács aláírta volna.

A szájalom a kormányhoz magához is utat talált, jóllehet az ügyek áradata gyakorta elmossa a tisztviselők részvétét, s az, hogy szüntelenül szerencsétlenekkel van dolguk, olykor megkeményíti szívüket. Az anyának visszaadták leányait. A három gyászfátyolos nő könnyekkel a szemében jelent meg a bírák előtt, akik ugyancsak könnyekre fakadtak.

A Calas családnak azonban, minthogy a vallás kérdéseiről volt szó, még ekkor is maradt néhány ellensége. Több személy, akiket Franciaországban *ájtatosoknak* neveznek, nyíltan hangoztatta, hogy jobb kerékbe törni egy ártatlan öreg kálvinistát, mint arra kényszeríteni nyolc languedoci bírót, hogy bevallja tévedését; mi több, azt mondták: „bíró több van, mint Calas”, amiből is arra következtek, hogy a Calas családot föl kell áldozni a bíróságok becsülete érdekében. Nem gondoltak arra, hogy a bírák becsülete, akár csak mindenkié, abban áll, hogy jóvátegyék hibáikat. Franciaországban senki sem hiszi, hogy a pápa bíborosai következtében tévedhetetlen volna: hasonlóképpen bátran gondolhatnánk az is, hogy nyolc toulouse-i bíró sem az. Minden józan és elfogulatlan ember azt mondta, hogy a toulouse-i ítéletet egész Európa megsemmisítené, még ha különleges megfontolások megakadályoznák is, hogy a királyi tanács megsemmisítse.

Így alakult tehát a döbbenetes ügy, amikor is páratlan, de érzékeny szívű férfiak elhatározták, hogy a közvélemény elé tárják gondolataikat a türelmességről, a könyörületről és a részvétről, mely utóbbit Houtteville abbé *szörnyűséges dogmának* nevez hazug és dagályos beszédében, de amelyet az értelem a *természet adományának* mond.

Vagy az történt, hogy a csőcselék fanatizmusának hatására a toulouse-i bírák kerékbe törettek egy ártatlan családapát, ami is példa nélkül való, vagy az, hogy a családapa és felesége megfojtotta fiát másik fiuk és egy barátjuk segítségével, ami is teljességgel természetellenes cselekedet. A szent vallással történt visszaélés mindkét esetben szörnyűséges bűnhöz vezetett. Az emberi nem érdekében áll tehát, hogy megvizsgáljuk, vajon a vallásnak könyörületessé kell-e lennie, avagy kegyetlennek. (...)